

УДК 821.161.2.09

DOI 10.35433/brecht.10.2024.85-93

Оляндер Л. К.,

доктор філологічних наук, професор,
Заслужений професор Волинського національного
університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0001-8744-4568>
olk32@ukr.net

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРАЦЬ Р. Т. ГРОМ'ЯКА

У статті розглядається актуальність наукової спадщини видатного словесника, доктора філологічних наук, професора Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка, академіка НАН ВО України, Члена спілки письменників України (1983), головного редактора наукового часопису "Studia methodologica" професора Романа Теодоровича Гром'яка (1937–2014). Аналізуються основні праці науковця, що репрезентують його науковий доробок, зокрема, літературознавчі студії, здійснювані на основі глибокого розуміння філософсько-естетичних засад літературно-художньої творчості. Наукові ідеї професора Р. Гром'яка характеризуються як важливі в плані сучасних теоретико-методологічних, літературно-критичних, історико-літературних студій, а також в контексті розвитку порівняльного літературознавства. Зазначається, що наукова спадщина літературознавця, його діяльність, як і риси особистості, продовжують впливати на наукове життя України: публікуються матеріали, що присвячені його науковим ідеям або ґрунтуються на них, проводяться конференції на честь світлої пам'яті професора, продовжує активно розвиватись Тернопільська теоретико-літературна школа, заснована професором Р. Гром'яком. Вона представлена кількома поколіннями дослідників, серед яких, зокрема, докторки філологічних наук, професорки З. і М. Лановики, які багато роблять для вишанування пам'яті Вчителя.

Масштаб особистості науковця визначається через зіставлення з такими постатями, як Ганс-Георг Гадамер, один із засновників філософської герменевтики ХХ століття, та Роман Інґарден, розробник літературознавчої феноменології. В контексті історико-літературних інтересів професора Р. Гром'яка особлива увага звертається на проблеми, пов'язані із творчою спадщиною Івана Франка. Акцентується морально-етична наснаженість праць літературознавця, їх аксіологічний потенціал, зв'язок із політичним та суспільним життям України. Стверджується, що наукова діяльність професора Р. Гром'яка відзначалася особливим почуттям відповідальності за все, що відбувається у культурному просторі країни.

Ключові слова: Роман Гром'як, теорія літератури, літературна критика, історія літератури, Тернопільська теоретико-літературна школа.

L. K. Oleander

RELEVANCE OF R. T. HROMYAK'S WORKS

The article examines the relevance of the scientific legacy of the prominent philologist, Doctor of Philological Sciences, Professor at Ternopil National Volodymyr Hnatiuk University, Academician of the National Academy of

Sciences of Higher Education of Ukraine, Member of the Union of Writers of Ukraine (since 1983), and Chief Editor of the scientific journal Studia Methodologica, Professor Roman Teodorovych Hromyak (1937–2014). The study analyzes the main works of the scholar that represent his scientific contributions, particularly his literary studies, which are based on a deep understanding of the philosophical and aesthetic foundations of literary and artistic creativity.

Professor Hromyak's scientific ideas are characterized as significant for contemporary theoretical-methodological, literary-critical, and historical-literary studies, as well as in the context of the development of comparative literary studies. It is noted that the scholar's legacy, his activities, and his personal qualities continue to influence the scientific life of Ukraine: materials dedicated to his scientific ideas or based on them are still being published; conferences are held in memory of the professor; and the Ternopil theoretical-literary school, founded by Professor Hromyak, continues to thrive. This school is represented by several generations of researchers, among whom Doctors of Philology and Professors Z. and M. Lanovyks have made significant contributions to honoring the memory of their mentor.

The magnitude of the scholar's personality is highlighted through comparisons with figures such as Hans-Georg Gadamer, one of the founders of 20th-century philosophical hermeneutics, and Roman Ingarden, a developer of literary phenomenology. In the context of Professor Hromyak's historical-literary interests, particular attention is given to issues related to the creative legacy of Ivan Franko. The moral and ethical intensity of the scholar's works, their axiological potential, and their connection to the political and social life of Ukraine are emphasized. It is asserted that Professor Hromyak's scientific activities were marked by a profound sense of responsibility for everything occurring within the cultural space of the country.

Keywords: Roman Hromyak, theory of literature, literary criticism, history of literature, Ternopil theoretical-literary school.

L. K. Oleander

DIE AKTUALITÄT DER ARBEITEN VON R. T. HROMJAK

Der Artikel untersucht die Aktualität des wissenschaftlichen Erbes des herausragenden Philologen, Doktors der Philologischen Wissenschaften, Professors der Nationalen W.-Hnatiuk-Universität Ternopil, Akademikers der Nationalen Akademie der Wissenschaften der Höheren Bildung der Ukraine, Mitglieds des Schriftstellerverbandes der Ukraine (seit 1983) und Chefredakteurs der wissenschaftlichen Zeitschrift Studia Methodologica, Professor Roman Theodorowytsh Hromjak (1937–2014). Analysiert werden die Hauptwerke des Wissenschaftlers, die seinen wissenschaftlichen Beitrag repräsentieren, insbesondere literaturwissenschaftliche Studien, die auf einem tiefen Verständnis der philosophisch-ästhetischen Grundlagen literarisch-künstlerischer Kreativität beruhen.

Die wissenschaftlichen Ideen von Professor Hromjak werden als bedeutend für aktuelle theoretisch-methodologische, literaturkritische und literaturhistorische Studien sowie im Kontext der Entwicklung der vergleichenden Literaturwissenschaft beschrieben. Es wird festgestellt, dass das wissenschaftliche Erbe des Literaturwissenschaftlers, seine Aktivitäten und seine Persönlichkeitsmerkmale weiterhin das wissenschaftliche Leben der Ukraine beeinflussen: Materialien, die seinen wissenschaftlichen Ideen gewidmet sind oder darauf basieren, werden weiterhin veröffentlicht;

Konferenzen zu Ehren seines Andenkens werden organisiert; und die von Professor Hromjak gegründete theoretisch-literarische Schule in Ternopil entwickelt sich weiterhin aktiv. Diese Schule wird von mehreren Forschergenerationen vertreten, unter denen insbesondere die Doktorinnen der Philologischen Wissenschaften und Professorinnen Z. und M. Lanowyks einen bedeutenden Beitrag zur Ehrung des Lehrers leisten.

Die Größe der Persönlichkeit des Wissenschaftlers wird durch Vergleiche mit Persönlichkeiten wie Hans-Georg Gadamer, einem der Begründer der philosophischen Hermeneutik des 20. Jahrhunderts, und Roman Ingarden, einem Entwickler der literarischen Phänomenologie, hervorgehoben. Im Kontext der literaturhistorischen Interessen von Professor Hromjak wird besonderes Augenmerk auf Fragen im Zusammenhang mit dem kreativen Erbe von Ivan Franko gelegt. Die moralisch-ethische Intensität der Arbeiten des Literaturwissenschaftlers, ihr axiologisches Potenzial und ihr Zusammenhang mit dem politischen und gesellschaftlichen Leben der Ukraine werden betont. Es wird festgestellt, dass die wissenschaftliche Tätigkeit von Professor Hromjak von einem besonderen Verantwortungsbewusstsein für alles, was im kulturellen Raum des Landes geschieht, geprägt war.

Schlüsselwörter: Roman Hromjak, Literaturtheorie, Literaturkritik, Literaturgeschichte, Ternopiler theoretisch-literarische Schule.

Життя нас било, а ми не впали,
Могили людям не копали.
Недругів мали, а усміхались,
Були простими – ними zostались.
Пекло на сонці, студили зими,
Від невезіння не стали злими.
Вміли надіятись, чекали чуда,
Серця привітні палали в грудях.
Серця любили. Вони прощали,
В Правди цілющій всі причащались.

Василь Драбишинець.
"Полинові шляхи" (1997)

Постановка наукової проблеми.

Актуальність праць Романа Теодоровича Гром'яка (1935–2014) в нашому сьогоденні не тільки не зменшується, а навпаки стає більш виразною. Все, що сказано вченим, допомагає вдумливому читачу глибше зрозуміти не лише минулі роки в Україні кінця XIX – початку XX ст., а й наше сучасне життя. Аналізуючи значення наукового доробку Романа Теодоровича Гром'яка для сучасної української науки про літературу, І. Козлик акцентує відкритість його "евристичного" літературознавчого досвіду, що характеризується довершеністю і водночас провокує нові дослідження, отже, не належить лише до минулого, не входить у сферу тільки спогадів. Ідеї науковця важливі в контексті розвитку компаративних студій, тобто впливають на самосвідомість українського літературознавства, викликають до життя й пришвидшують розвиток нових концепцій, живлять "літературознавчу думку у площині її самовизначення й самоідентифікації" [1: 282].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Закономірно, що українські літературознавці уважно засвоюють науковий досвід вченого, ідеї якого, відображені у його працях, а також знаменитому "Літературознавчому словнику-довіднику" [13], залишаються актуальними сьогодні, важливими в контексті сучасних теоретико-методологічних [14], літературно-критичних, історико-літературних студій. У 2016 році побачила світ збірка "Вертепи долі. Спогади про Романа Гром'яка", упорядниками якої стали учениці науковця, яскраві представниці Тернопільської теоретико-літературної школи докторки філологічних наук, професорки Зоряна і Мар'яна Лановики [1]. За їх авторством вийшов присвячений науковому доробку вчителя матеріал у часописі "Слово і час" [12]. За ініціативи учнів та послідовників професора Романа Гром'яка 21 березня 2023 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка було проведено Всеукраїнську наукову конференцію "Новітні тенденції розвитку сучасної гуманітаристики (світлій пам'яті професора Романа Теодоровича Гром'яка)". Матеріали конференції були опубліковані у номері 55 наукового часопису "Studia methodologica", який, власне, відкривався публікацією "Пам'яті професора Романа Теодоровича Гром'яка", підготовленою редакційною колегією [15].

Сама особистість науковця дає підстави для міркувань, важливих в плані розвитку вітчизняного літературознавства. Роман Теодорович Гром'як належав до так званого "батьківського" покоління літературознавців України, до генерації майстрів, що сприймається сьогодні в якості взірцевої, адже її представники стають орієнтиром для молодших науковців, прикладом відповідального ставлення до науки, розуміння літератури, уваги до людей. Професор Гром'як заснував і виплекав справжню наукову школу. Його учні у наш непростий час теж стають вчителями для тих, хто тільки починає свій шлях у літературознавстві [1: 282].

Мета статті полягає в тому, щоб, окресливши обрії наукової спадщини професора Романа Теодоровича Гром'яка, обґрунтувати актуальність творчого доробку видатного українського науковця – філософа і літературознавця, літературознавця і філософа.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Початок публікації праць Р. Гром'яка датований 1970 роком. Бібліографічний перелік відкривають роботи, у яких уже було визначено сферу його головних наукових інтересів, що набули надалі глибокого наукового розвитку у фундаментальних працях і залишили визначний слід в українському літературознавстві. Серед перших робіт "Літературно-художній образ (Лекція для заочників)" (1970), а також "Естетичне освоєння дійсності (Текст лекції)" (1972). Наукова діяльність, як свідчать назви публікацій, була нерозривно пов'язана із академічною, викладацькою. Пізніші праці – "Естетика і критика (Філософсько-естетичні проблеми художньої критики)" (1975) та "Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття)" (1999) – теж свідчать про продуктивний зв'язок між академічною та науковою сферами у професійному житті професора Р. Гром'яка

Важливим смислотворчим чинником праць ученого слугує структура його книг. Кожна монографія Р. Гром'яка має свою чітко визначену мету і стратегію викладу матеріалу, кожна майстерно структурована, характеризується багатством фактичного матеріалу, бездоганною логікою,

обґрунтованістю і досконалістю доказів. Покладені в один ряд гром'яківські монографії "Що доведено життям" (1988) [9], "Давнє і сучасне" (1997) [4], "Орієнтації. Розмисли. Дискурси" (2007) [8], "Культура. Політика. Інтелігенція" (2009) [7] та інші праці являють собою синтез минулого і сучасного життя українського народу. Подібний ефект досягався тому, що метод Р. Гром'яка ґрунтувався на засадах філософії і літературознавства як вітчизняного, так й зарубіжного. Засвоєння цього досвіду було важливим завданням у 90-ті роки ХХ століття, мало ввести українські літературознавчі студії в контекст європейського наукового дискурсу. Досвідчений читач помітить, що професор Р. Гром'як, глибоко знаючи праці таких європейських учених, як німецький філософ Ганс-Георг Гадамер (1900–2000), польський філософ Роман Інґарден (1893–1970) та ін., мав свої підходи до літературної творчості. Р. Гром'як – філософ-літературознавець і літературознавець-філософ – глибоко проаналізував творчість Тараса Шевченка (1814–1861), Івана Франка (1856–1916), Лесі Українки (1871–1913), Василя Стефаника (1871–1936), Богдана Лепкого (1872–1941), Уласа Самчука (1905–1987), Михайла Грушевського (1866–1934), Адама Міцкевича (1798–1855), Юліана Опицького (Юрія Рудницького, 1884–1937).

Аналізуючи праці Р. Гром'яка, варто звернути увагу на ті стилістичні моменти, які вказують на смисли, що існують поза текстом. Так, розповідаючи біографію Юліана Опицького, Р. Гром'як пише: "Опікувалася ним старша сестра Софія (згодом відома піаністка і музичний критик Софія Дністрянська)". Як бачимо, учений вважав за потрібне в дужках указати на діяльність згадуваної особи. Широко відомо, що Софія Дністрянська (Рудницька, 1882–1956) не обмежувалася лише власними сольними концертами, виконуючи твори Василя Барвинського (1884–1969), Миколи Лисенка (1842–1912), Ференца Листа (1811–1886), Бедржиха Сметани (1824–1884), Фредерика Шопена (1810–1849), не тільки акомпанувала Ганні Крушельницькій (1887–1969), а й викладала, мала власну музичну школу. Можна, читаючи цей текст уявити, яким було життя людей.

У 1988 році виходить друком монографія Р. Гром'яка "Що доведено життям" [9], де порушено проблеми, які не втрачають актуальності й у нашому сьогоденні. Це акцентовано вже у назвах розділів, що вказують на коло інтересів науковця: роль літературної критики у сьогоденні; нерозривність морального та естетичного у літературно-критичній оцінці художніх творів; істина (правда) як головний орієнтир естетичної та літературознавчої діяльності, що мають бути передусім моральними; аксіологічна діалектика соціального і загальнолюдського, національного та інтернаціонального у просторі художньої літератури [9: 257]. Звичайно, у цій монографії віддано данину тому часу, можливо, певною мірою вимушено, але в ній є і полеміка з загальноприйнятими визначеннями: "Мистецтво, – пише Р. Гром'як, – *не просто* (курсив наш – Л. О.) відображає "життя у формі життя"". На думку дослідника, художній образ у своїй конкретно-чуттєвій формі не має нічого спільного з переконливою "достовірністю" манекенів і муляжів, тому що містить узагальнення і водночас відображає ставлення суб'єкта творчості до зображуваного [9: 63]. І тут він посиляється на авторитет І. Я. Франка, його полеміку з "чистими" естетиками і "наївними утилітаристами", спростовує "основну помилку" критиків, які "підсовували белетристам" соціально-економічні чи публіцистичні цілі: начебто вони хотіли "змалювати стан сільського життя,

причини добробуту, сімейного життя і т. ін." [9: 63]. Так розпочиналася його "праця з цілющою правдою" [10]. Насамперед вражає охоплення і осмислення величезного матеріалу. Частина пішла в історію, проте це не означає, що монографія перестала бути цікавою для сучасного історика літератури. І хоча багато зроблено для вивчення шестидесятників, головні завдання ще попереду і чекають на своїх дослідників.

Очевидно, що тема "Р. Гром'як та І. Франко" є однією з пріоритетних в плані актуальності студій професора. Він досліджував літературну критику І. Франка в аспекті проблеми естетичного сприйняття [4: 9]; вивчав вплив Каменяр на стан національної свідомості в контексті взаємодії української і польської культури [8: 113]. Як бачимо, ученого цікавив не лише художній, але насамперед філософський вимір спадщини Каменяр.

Актуальні методологічні підходи до осмислення самої суті такого явища, яким є Івана Франко, орієнтовані на закономірності, на які треба спиратися у процесі пізнання особливостей будь-якої – не обов'язково великої – людини. Феномен Івана Франка, на думку дослідника, вимагає досягнення універсальності його постаті, загальнокультурного значення духовної спадщини митця. Це досягнення, як вважає Р. Гром'як – тривалий процес, що має узгоджуватись із Франковою митецькою і критичною рефлексією – орієнтирами, що містяться у його "численних текстах, формулах, порадах, завершених творах" [8: 179].

Відомо, що тема І. Франка, яку порушив Р. Гром'як, є важливою і надзвичайно актуальною для *майбутніх* дослідників. Сказати, що Р. Гром'як любив І. Франка – це нічого не сказати. Р. Гром'як з юних років не лише читав І. Франка, він обожнював його. Розповідаючи у "Вертепі" про своє ставлення до письменника, Р. Гром'як писав, що любить Франка цілого. Не менш цінні розмисли ученого про методологію Каменяр.

Національні питання постійно були в центрі наукових – і, якщо мати на увазі все його життя, не тільки наукових – інтересів Р. Гром'яка [7]. Про це свідчить його стаття "Проблема національної асиміляції і творчість Богдана Лепкого" (Краків, 1988): "Проблема, означена в заголовку, має декілька аспектів: соціологічний, соціально-психологічний і літературознавчий. Хочу зосередити увагу передусім на останньому. Зрозуміло, що його не можна обговорювати, бодай побіжно не торкаючись двох перших. Суть мого задуму – у міждисциплінарному підході до заявленої теми, грубо кажучи, в отому сполучникові "і". Чи цікавився Богдан Лепкий питанням національної асиміляції?" Аналізуючи твори письменника, Р. Гром'як доходить до актуального методологічного висновку: "Звісно, твори Лепкого... підлягають відповідній і неоднозначній інтерпретації. Але це вже інша проблема. Головне – позбутися однобічності, нетерпимості в ставленні до опонентів, неаргументованості і безапеляційності суджень" [8: 135]. Початок статті ілюструє одну з багатьох характерних рис Р. Гром'яка – спочатку схарактеризувати проблему у багатьох вимірах, а за тим уже визначити свій шлях дослідження.

Актуальними є і критичні висловлення Р. Гром'яка на адресу М. Бажана і М. Рильського, чиї критичні дискурси потребують "очищення" від "класово-компаративної риторики", що несе на собі відбиток соціалістичної доктрини у її сумнівному радянському варіанті. Скажімо, сприйняття постаті А. Міцкевича "крізь призму тріади Пушкін – Міцкевич – Шевченко" може слугувати прикладом такої риторики і політичного впливу, що її породжував [8: 106]. Міркування Р. Гром'яка є цінним уроком для багатьох поколінь.

У 1999 році в Варшаві опубліковано статтю Р. Гром'яка "Адам Міцкевич у сучасній естетичній свідомості українців" [8: 103–112]. *Осмислюючи* це, він характеризує естетичну свідомість сучасного українського реципієнта творів великого польського поета через аналіз трьох доступних для українського читача корпусів текстів: це україномовні версії творів Міцкевича (переспіви та переклади різного ступеня художньої якості), оригінальні твори українських авторів із інтертекстуальними та метатекстуальними відсилками до україномовних та польськомовних текстів поета, а також наукових дискурс, присвячений видатному польському митцю [8: 106]. Водночас Р. Гром'як простежує те, як сприймають Міцкевича різні покоління українців.

Якщо брати проблему "Міцкевич у свідомості українців" ширше як багатоаспектну проблему розвитку двох сусідніх народів з їх віковими змаганнями і переживаннями, то її сутність Р. Гром'як виражає словами поезії Ліни Костенко:

Не знав, не знав зіздар гострородий,
що в антисвіті є антизірки,
що у народах є антинароди,
що у століттях є антивіки.

Це знаю я. Жалій мене, зіздарю!
Це знаю я, і голову хилю,
У антисвіті зірочкою марю,
В антинароді свій народ люблю [8: 112].

Висновки й перспективи дослідження.

В одній статті неможливо детально охопити тему актуальності наукового доробку Р. Гром'яка. Багато аспектів ще потребують спеціального дослідження, про що слушно нам нагадують М. Лановик і З. Лановик [11]. На нашу думку, сьогодні все ще залишаються недостатньо висвітленими, наприклад, такі актуальні теми у творчому доробку Р. Гром'яка, як "Єдність поетичної і філософської творчості Г. С. Сковороди" [8], "Тріада: Сковорода – Шевченко – Франко", "Шевченків дух і фундаментальна орієнтація літературознавства" та ін.

Завершуючи, варто звернути увагу на те, що Р. Гром'як стимулює свого читача розглядати твори красного письменства у контексті інших мистецтв, зокрема музики, апелюючи до методологічного потенціалу інтермедіальних студій.

Невипадково М. Зимомря назвав гром'яківські тексти "працями з цілющою правдою" [10]. В них закладено важливий морально-етичний, аксіологічний потенціал, який ще потребує уважного розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Вертепи долі. Спогади про Романа Гром'яка / упоряд.: З. Лановик, М. Лановик. Тернопіль : [ТНПУ], 2016. 566 с.
2. Гром'як Р. Т. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття) : Посіб. для студ. гуманіст. ф-тів вищ. навч. закл. Тернопіль : Підручники та посібники, 1999. 224 с.
3. Гром'як Р. *Громадянськість і професіоналізм: Соціальна відповідальність критики*. Київ : Радянський письменник, 1986. 204 с.
4. Гром'як Р. Т. Давнє і сучасне. Тернопіль : Лілея, 1997. 272 с.

Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, есе, переклади:

Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 10. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2024.

5. Гром'як Р. Т. Єдність поетичної і філософської творчості Г. С. Сковороди // Сковорода: 250 років. Київ : Наукова думка, 1975. С. 143–147.
6. Гром'як Р. Естетика і критика (Філософсько-естетичні проблеми художньої критики). Київ : Мистецтво, 1975. 224 с.
7. Гром'як Р. Культура. Політика. Інтелігенція. Публіцистика літературознавця. Тернопіль : Джура, 2009. 400 с.
8. Гром'як Р. Орієнтації. Розмисли. Дискурси. 1997–2007. Тернопіль : Джура, 2007. 368 с.
9. Гром'як Р. Що доведено життям (Актуал. пробл. літ. і літ. критики). Київ : Дніпро, 1988. 257 с.
10. Зимомря М. Праця з цілющою правдою // Гром'як Р. Орієнтації. Розмисли. Дискурси. 1997–2007. Тернопіль : Джура, 2007. С. 358–365.
11. Костенко Ліна. Вибране. К. : Дніпро, 1989. С. 184.
12. Лановик М., Лановик З. Аксіологічні домінанти наукового світогляду професора Романа Гром'яка. *Слово і час*. 2017. № 6. С. 63–72.
13. Літературознавчий словник-довідник / Р. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ "Академія", 1997. 752 с.
14. Оляндер Л. К. Методологія професора Романа Гром'яка. *Studia methodologica*. 2023. № 55. С. 39–54.
15. Пам'яті професора Романа Теодоровича Гром'яка. *Studia methodologica*. 2023. № 55. С. 6.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Vertepy doli. Spohady pro Romana Hromiaka [The Caves of Fate. Memories of Roman Gromyak] (2016) / uporiad.: Z. Lanovyk, M. Lanovyk. Ternopil : [TNPU]. 566 p. (In ukrainian).
2. Hromiak, R. T. (1999). Istoriia Ukrainskoi literaturnoi krytyky (vid pochatkiv do kintsia XIX stolittia) [History of Ukrainian Literary Criticism (from the beginning to the end of the 19th century)] : Posib. dlia stud. humanist. f-tiv vyshch. navch. zakl. Ternopil : Pidruchnyky ta posibnyky. 224 p. (In ukrainian).
3. Hromiak, R. (1986). Hromadianskist i profesionalizm: Sotsialna vidpovidalnist krytyky [Citizenship and Professionalism: The Social Responsibility of Criticism]. Kyiv : Radianskyi pysmennyk. 204 p. (In ukrainian).
4. Hromiak, R. T. (1997). Davnie i suchasne [Ancient and modern]. Ternopil : Lileia. 272 p. (In ukrainian).
5. Hromiak, R. T. (1975). Yednist poetychnoi i filosofskoi tvorchosti H. S. Skovorody [The unity of poetic and philosophical creativity of G. S. Skovoroda]. In: Skovoroda: 250 rokiv. Kyiv : Naukova dumka. P. 143–147. (In ukrainian).
6. Hromiak, R. (1975). Estetyka i krytyka (Filosofsko-estetichni problemy khudozhnoi krytyky) [Aesthetics and Criticism (Philosophical and Aesthetic Problems of Art Criticism)]. Kyiv : Mystetstvo. 224 p. (In ukrainian).
7. Hromiak, R. (2009). Kultura. Polityka. Intelihentsiia. Publitsystyka literaturoznavtsia [Culture. Politics. Intelligentsia. Journalism of a literary critic]. Ternopil : Dzhura. 400 p. (In ukrainian).

8. Hromiak, R. (2007). Oriientatsii. Rozmysly. Dyskursy. 1997–2007 [Orientations. Reflections. Discourses. 1997–2007]. Ternopil : Dzhura. 368 p. (In ukrainian).
9. Hromiak, R. (1988). Shcho dovedeno zhyttiam (Aktual. probl. lit. i lit. krytyky) [What is proven by life (Current issues of literature and literary criticism)]. Kyiv : Dnipro. 257 p. (In ukrainian).
10. Zymomria, M. (2007). Pratsia z tsiliushcheiu pravdoiu [Working with healing truth]. In: Hromiak R. Oriientatsii. Rozmysly. Dyskursy. 1997–2007. Ternopil : Dzhura. P. 358–365. (In ukrainian).
11. Kostenko, Lina. (1989). Vybrane. Kyiv : Dnipro. 184 p. (In ukrainian).
12. Lanovyk M., Lanovyk Z. (2017). Aksiologichni dominanty naukovooho svitohliadu profesora Romana Hromiaka [Axiological dominants of the scientific worldview of Professor Roman Gromyak]. *Slovo i chas*. 2017. No 6. P. 63-72. (In ukrainian).
13. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference book] (1997) / R. Hromiak, Yu. Kovaliv ta in. Kyiv: VTs "Akademiia". 752 p. (In ukrainian).
14. Oliander, L. K. (2023). Metodolohiia profesora Romana Hromiaka [Methodology of Professor Roman Hromyak]. *Studia methodologica*. No 55. P. 39-54. (In ukrainian).
15. Pamiati profesora Romana Teodorovycha Hromiaka [In memory of Professor Roman Teodorovych Gromyak] (2023). *Studia methodologica*. No 55. P. 6. (In ukrainian).